

УДК 371.4:37.014.553

АННА БОНДАРЕНКО

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

ФЕНОМЕН САМОВРЯДУВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКА

У статті зроблена спроба розкрити проблему впливу педагогічних поглядів А. С. Макаренка на самоврядування в колективі, аналізується вплив його вчення на систему державного регулювання сучасної освіти, обґрунтовано значення його наукових досягнень у даній проблемі.

***Ключові слова:** дитяче самоврядування, колективне виховання, громадянське виховання, освіта, духовність, система виховання, педагогічна система.*

Постановка проблеми та її актуальність. Новітні імпульси у реалізації молодіжної політики на теренах національної освітнього простору актуалізують значущість та зростаючу роль інститутів самоврядування. Ідея молодіжного самоврядування не нова у вітчизняній педагогічній думці, але, залишається фрагментарно дослідженою.

Метою статті є обґрунтування ролі спадщини А.С. Макаренка у народній педагогіці сьогодення й висвітлення деяких аспектів педагогічної думки А.С. Макаренка, а саме щодо процесу самоврядування.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Поняття «дитяче самоврядування» в педагогіці має свою еволюцію і використовується в літературі впродовж тривалого часу. В педагогіці існують різні підходи визначення поняття «самоврядування». У різних дослідженнях «самоврядування» розглядається і як аспект виховного процесу, і як його результат, і як форма, і як засіб, і як організація (М. Красовицький, Б. Набока, Л. Новікова, В.Таран та ін.).

Аналізуючи основні підходи педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням за А.С. Макаренком, не можна не погодитися з думкою Л. Гордіна, який, аналізуючи педагогічну спадщину педагога, наголошував, що сам Антон Семенович завжди «з великою повагою ставився до рішень зборів і ради командирів, ніколи не використовував адміністративної влади, щоб відмінити те чи інше рішення, і якщо вважав його неправильним, прагнув, щоб колектив сам визнав допущену помилку і виправив її» [1, с. 47-54].

Перш за все, дитяче самоврядування – це результат цілеспрямованих педагогічних зусиль для розвитку дитячого колективу, який сприяє формуванню громадянської позиції своїх членів шляхом залучення їх до управління різними суспільними справами та створення працездатних органів самоорганізації, наділених реальними правами і обов'язками [6, с. 16].

В. Горчакова говорить про студентське самоврядування як процес управління та регулювання всією різноманітністю видів діяльності особи, котра навчається у вищому навчальному закладі [2, с. 79]. Іншими словами, самоврядування – це співучасть студентів і викладачів у вдосконаленні навчально-виховного процесу з метою забезпечення його ефективності. З іншої думки, самоврядування передбачає керівництво діяльністю дітьми самими дітьми. Зазначимо, для того, щоб вони вдало і успішно керували, їх треба цьому навчити (це і є головне завдання сучасних педагогів). На теперішньому етапі розвитку нашої країни,

треба обов'язково враховувати умови роботи конкретного навчального закладу, а головне – інтереси дітей.

Г.В.Троцько визначає що, студентське самоврядування – форма організації управління студентами різноманітною діяльністю свого колективу на засадах свободи, рівності, безпосередньої участі у керівництві його справами [9, с.296].

Дослідник А.В.Ткаченко, який аналізує архівні джерела, цитує лист А.Макаренка завідувачу Головним управлінням соціального виховання Наркомосу УССР, де видатний педагог висвітлює ключові положення своєї педагогічної думки. А.С.Макаренко написав відповідний документ у липні 1928р., залишаючи колонію імені М. Горького, де і висвітлив свій погляд з приводу самоврядування в вихованні дітей. [8, с. 22-25].

Організація первинних колективів за виробничим принципом (загони, але не шкільні групи). Самоврядування ґрунтується не лише на виробності, але і на призначенні, що зумовлено серйозністю трудового процесу, в якому мають брати участь не лише виборні представники, а й більш досвідчені колоністи-організатори. Таке виборно-призначене самоврядування повинно бути не надбудовою над фактичним управлінням дорослих, а бути дієвим керівником колонії, яка діє за двома напрямками: як колективний орган і через уповноважених осіб.

Виховання організаційних навичок у всіх колоністів через систему зведених для виконання певної роботи загонів із тимчасовими командирами, які мають змінюватися якомога частіше.

Відкрите визнання права колективу на примус та існування інституту покарань. Дисципліна, пов'язана з повагою до вихованця і його роботи.

Ми звертаємо увагу на одну з видатних розробок А.С. Макаренка – практичне втілення ідеї самоврядності у середовищі колективу вихованців. Елементи самоврядування були притаманні ще школі часів феодалізму. Та ставлення до ідеї самоврядування з боку офіційної педагогічної думки було скорше негативне, ніж позитивне, бо вважалось, що воно відвертає увагу школярів від прямих їх обов'язків. Навпаки, високу оцінку самоврядування отримало у педагогіці демократично-ліберального спрямування. Дослідник Л.І. Новікова встановила, що безпосередньо перед 1917 роком спроби будувати життя молоді на основі самоврядування були пов'язані з діяльністю колоній, клубів, «денних притулків». У досвіді роботи С.Т. Шацького, В.П.Кашенка, І.Г. Розанова, М.М. Подольського, Д.І Петрова, А.У. Зеленко були реалізовані ідеї попередників із питань самоврядування, вони отримали подальші імпульси розвитку, і, таким чином, вступили у протиріччя з існуючими політичними умовами.

Виклад основного матеріалу. Ряд дослідників на початку двадцятих років ХХ ст. активно розробляли ідеї самоврядування в молодіжному середовищі, обґрунтовуючи його благодійну роль у гармонійному розвитку особистості. Педагогічна система Макаренка - це складна сукупність ідей і практичних рішень, основним з яких є:

- суть виховання як суспільного явища;
- єдність виховання і життя;
- колектив як метод виховання;
- мета виховання як розгорнута програма формування людської особистості;
- самоуправління в колективі;
- виховання свідомої дисципліни;
- зв'язок навчання з продуктивною працею;
- традиції і їх виховна роль;
- всебічний розвиток особистості;

- педагогічний колектив і його центр;
- роль сім'ї у вихованні дітей.

Мету виховання А.С. Макаренка розумів як програму особистості, програму людського характеру. На його думку, у виховному процесі має бути загальна програма виховання й індивідуальна коректива до неї залежно від особистості кожного учня. Він зазначав, що, взагалі, у зміцненні дисципліни, особливе значення має правильний тон і стиль діяльності учня колективу. Якщо панує життєрадісний тон, в основі якого свідомо, дисципліна, єдність і дружба, почуття власної гідності кожного члена колективу, виховання учнів дається легше.

Сутність виховання, за А.Макаренком, полягає в єдності виховання і життя. Як діти живуть, так вони і виховуються. Педагог добре розумів, що особистістю можна стати лише поряд з іншою особистістю, в результаті соціалізації. Успішна виховна робота, вважав Антон Семенович, неможлива без дружнього колективу. «Колектив – це цілеспрямований комплекс особистостей, організованих, що володіють органами колективу. А там, де є організація колективу, там є органи колективу, і питання відношення товариша до товариша – це не питання дружби, не питання любові, не питання сусідства, а це питання відповідальної залежності» [3, с. 147].

Поруч з єдністю цілей, як однією з провідних ознак колективу, педагог наголошував на важливості спільної діяльності всіх його членів, участі в організації свого колективного життя. Вже в перші роки роботи колонії ім. М.Горького видатний педагог, зважаючи на контингент вихованців, займався активними пошуками способів подолання таких негативних явищ, як кругова порука, бійка і ворожнеча, зосередження великої влади в руках старших колоністів. Важливу роль Антон Семенович надавав залученню колективу колоністів до вирішення значущих соціальних задач і організації багатогранних відносин з іншими колективами. Гарне розуміння сутності колективу та його виховних функцій зумовило його погляди на сутність самоврядування.

Педагог вважав, що важливою умовою розвитку дитячого колективу є організація самоврядування, бо саме від нього залежить самостійність у прояві ініціативи, ухваленні рішень, їх реалізація на користь колективу. У повсякденному житті самоврядування вихованців виражалося в плануванні й організації діяльності свого колективу, аналізі своєї роботи, підведенні підсумків зробленого й ухваленні відповідних рішень.

Цікавим є те, що Антон Семенович не виключав із функцій самоврядування й нагляд, але підкреслював, що нагляд завжди має поєднуватися з провідною функцією – організаційною. Надзвичайно прогресивним на той час було те, що загальні збори і рада командирів розпоряджалися всією життєдіяльністю колонії, у тому числі вирішували питання роботи заводів, матеріальних витрат і змін у «положенні» закладу.

Рада командирів, як орган самоврядування, зазнавала критики не тільки з боку педагогів минулого, професури, але й з боку письменників, які бачили в ній, щось «солдатське», називали її «муштровкою». Також не погоджувалася з поглядами та методами геніального педагога Н.К. Крупська.

Новаторство А. Макаренка полягає в тому, що він заперечував поширені на той час ідеї щодо необхідності планування діяльності, наголошував, що рада командирів – це орган самоврядування, який має працювати за тими завданнями й темами, які виникають щоденно й які не можна відобразити в плані. Завдяки створеній педагогом системі роботи рада командирів набула статусу ради повноважених.

Зведені загони стали нововведенням, яке А.С. Макаренко запровадив у діяльність органів самоврядування. На відміну від постійних загонів, які складали ядро колективу, зведені загони були тимчасовими, створювалися на термін, який не перевищував тиждень і для виконання певного завдання. Після завершення робіт, командир зведеного загону переходив до іншого загону і ставав його рядовим учасником. «Більшість колоністів брало участь не лише у робочій функції, а й функції організаторській. Це було дуже важливо і було якраз те, що треба для виховання» [4, с.202-203].

Досить цікавим є принцип паралельної дії, використаний А. С. Макаренко, згідно з яким вихованці пред'являють вимогу не прямо, а через колектив, коли відповідальність за кожного покладається на колектив і його самоврядування. Також цей принцип впливає на згуртованість колективу. Цю методику можна застосувати вже на другій стадії розвитку колективу. Такій же меті підпорядковується організація колективної діяльності. Різноманітна діяльність робить життя дитячого колективу цікавим, сприяє налагодженню стосунків. Об'єднують колектив цікаві конкретні справи, що потребують узгоджених дій кожного. Якщо учні самостійно розпочали певну діяльність, вони розподілять обов'язки між собою, охоче займатимуться конкретною роботою, переживатимуть радість від досягнутих успіхів.

На часі, в системі українського законодавства фінансові та майнові позиції студентського самоврядування закріплені недостатньо (Закон України «Про внесення змін до закону України «Про вищу освіту» стосовно питань студентського самоврядування» від 19 січня 2010 року [7]). Цим законом розширено повноваження й функції органів студентського самоврядування: встановлені квоти представництва осіб, що навчаються, (не менше 10%) у колегіальних органах вищих навчальних закладів (ученій раді, конференції трудового колективу). У законі розкрито питання щодо створення та функціонування органів студентського самоврядування, конкретизовано форми та напрями їх діяльності. Фінансовою основою студентського самоврядування, є кошти в розмірі, визначеному вченою радою вищою навчальною закладу, але не менше 0,5 %.

А. Макаренко мав на цю проблему інший погляд: «Майже все майно колонії перебуває на руках у вихованців, разом з ключами від комор і амбарів. Колоністи становлять більшість господарчої ради» [5, с.17].

Висновки. Отже, зміст впровадженого видатним педагогом самоврядування охоплював усі напрями життєдіяльності колективу: виробничу працю, організацію самообслуговування, навчальну роботу, різноманітну естетичну діяльність фізкультурно-спортивні заходи, дотримання дисципліни, проведення мандрівок і походів. Але, надаючи такі широкі повноваження органам самоврядування, А.С. Макаренко водночас був переконаний у необхідності педагогічного керівництва їх діяльністю, яке здійснював цілеспрямовано й систематично.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зауважити, що зміст, сутність і форми реалізації дитячого самоврядування, які набули впровадження в керованих педагогом виправних закладах, засвідчують їхню обґрунтованість і велику практичну значущість.

Підхід Макаренка в наші дні реалізується в бізнесі, а саме в передових компаніях. Ув'язка доходів працівників із загальним прибутком підприємства, виховання нових працівників і залучення їх до корпоративної культури через ядро колективу, самоврядування в творчих командах і самостійний контроль - це золотий фонд сучасного бізнесу.

Список використаних джерел

1. Гордин Л.Ю. Проблема самоуправления воспитанников в наследии А.С. Макаренко и в современной школе / Гордин Л.Ю. // Сов. педагогика. - 1978. - №3. - С.47-54.
2. Горчакова В.Г. Предпосылки, противоречия и принципы развития студенческого самоуправления / В.Г. Горчакова // Пед.образование. – М., 1990. - Вып.2. - С.77-82.
3. Макаренко А.С. О моем опыте / Макаренко А.С. // Некоторые выводы из педагогического опыта. - М.: Просвещение, 1964. - С.40-56.
4. Макаренко А.С. Педагогическая поэма // Избр. произведения: в 3 т. – К.:Рад. шк., 1984.-Т.1.- 517с.
5. Макаренко А.С. Методика воспитательной работы. - К.: Рад.шк., 1990.- С 57-58.
6. Набока Б.С. Розвиток учнівського самоврядування у вітчизняній педагогічній теорії і практиці: автореф. дис. за здобуття наук. ступеня канд. пед. наук 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки», - 2001. - С.16.
7. Закон України «Про вищу освіту» [Ел. ресурс] – Режим допуску: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>. Заголовок з екрану . – четвер, 03.03.16, 16.20.
8. Ткаченко А.В. Самоврядування у виховній практиці А.С. Макаренка: педагогічна необхідність чи гра в демократію / А.В. Ткаченко// М-ли всеукраїнської студентської конференції «Виховання особистісних якостей майбутніх фахівців у системі студентського самоврядування», 24-25 квітня 2009 р., м. Полтава / За заг. ред. проф. М.В. Гриньової / Міністерство освіти і науки України, Полтавська міська рада, Полт. держ. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка. - Полтава. 2009.- С.22-26.
9. Троцько Г.В. Студентське самоврядування як засіб розвитку особистості / Г.В.Троцько // Педагогічна і психологічна наука в Україні: Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України: у 5 т. – Пед. думка, 2007.- Т.1: Теорія та історія педагогіки. – С. 296-302.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2016 р.

БОНДАРЕНКО А.

Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Украина

ФЕНОМЕН САМОУПРАВЛЕНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ А.С. МАКАРЕНКО

В статье сделана попытка раскрыть проблему влияния педагогических взглядов А. С. Макаренко на самоуправление в коллективе, анализируется влияние его учения на систему государственного регулирования современного образования, обосновано значение его научных достижений в данной проблеме.

Ключевые слова: детское самоуправление, коллективное воспитание, гражданское воспитание, образование, духовность, система воспитания, педагогическая система

BONDARENKO A.

Kharkiv national pedagogical University named after G. Skovoroda, Ukraine

PHENOMENON OF SELF-GOVERNMENT IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE A. MAKARENKO

A.S. Makarenko believed that self-government organization is the important condition of children's collective development, because the independence in initiative manifestation, decision-making and its realization for the benefit of the collective depend on it. The self-government of children's everyday life meant planning and activity arrangement of the collective, analysis of its work, summarizing of what was done and decision-making. A. Makarenko denied the widespread ideas of that time as for the necessity of activity planning and emphasized that a commanders board was a self-governing body which had to work according to tasks and themes that aroused every day and couldn't be planned. Thanks to teacher's system of work the commanders board obtained the status of the authorized board.

An interesting fact is that Anton Semenovych considered that control was also the function of self-government, but emphasized that control had to be combined with the organizational

function. The progressive idea for that time was that general meetings and commanders board controlled all life activities of the colony and solved the problems of factories work, material costs and changes of the establishment "status".

The essence of the proposed self-government covered all the activity areas of the collective: productive work, self-service organization, educational process, different aesthetic activities, sports activities, disciplines maintenance, organization of trips and tours. At the same time giving such wide authorities to self-governing bodies, A.S. Makarenko was confident in the necessity of pedagogical control of their activity which he exercised purposefully and systematically.

The article attempts to reveal the problem of the influence of pedagogical views Anton Makarenko to self-government in the team, indicated by its impact on the public education system of modern education, justified by the value of scientific achievement within a given problem.

Keywords: *children's self-government, collective training, public education, education, spirituality, education system, educational system*